

VATIKAANIN II KIRKOLLISKOKOUKSEN (1962–1965) VAIKUTUS ESPANJASSA KOHTI DEMOKRAATTISTA YHTEISKUNTAA

Kevättalvella 1980 olin saanut Suomen opetusministeriön apurahan Espanjaan tutkiakseni espanjalaisen filosofin ja kirjailijan Miguel de Unamunon (1864–1936) kristinuskonkäsitystä. Luonnollisena tutkimuspaikkana oli Salamanca ja siellä sijaitseva Unamunon koti-museo. Hänestä oli jo tuolloin tehty lukuisia väitöskirjoja ja erillisiä tutkimuksia ja oma mielenkiintoni kohdistuikin pian kirkolliseen elämään ja ekumeeniseen kehitykseen Espanjassa Vatikaanin II:n kirkolliskokouksen jälkeen.

Katoliset messut avasivat uuden näkökulman Espanjan kirkolliseen elämään ja tällöin havaitsin Vatikaanin II kirkolliskokouksen tuomat uudistukset omakohtaisesti. Messu oli luonnollisesti kansankielinen. Kevättalven 1980 aikaan toimitetut katoliset messut vastasivat oivallisesti sitä liturgisen elämän muutosta ja kehitystä, mikä on viitoitettu Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen (joulukuun 4. päivänä 1963) hyväksymässä konstituutiossa SACROSANTUM CONCILIUM Pyhästä liturgiasta.

Vatikaanin II kirkolliskokous avasi mahdollisuuksia katoliseen tieteelliseen Raamatuntutkimukseen. Espanjaksi on ilmestynyt useita Raamatun selitysteoksia ja Raamatunkäännöksiä 1970-luvulta alkaen nykyhetkeen saakka. Vuonna 2008 julkaistiin pitkäaikaisen työn tuloksena tunnustustenvälinen ekumeeninen Raamatunkäännös LA BIBLIA. Biblia Traducción Interconfesional. Tätä pidetään merkittävänä osoituksena entisestäään lähentyvistä suhteista eri kirkkokuntiin kuuluvien Raamatuntutkijoiden välillä.

Kirkollinen elämä Espanjassa Francon valtakautena

Kenraali Francisco Franco (1892–1975) oli johtanut Espanjan falangistit voittoon tasavaltalaisista 1936–1939 kestäneen sisällissodan jälkeen. Roomalaiskatolinen kenraali Franco oli Espanjan päämies, "Caudillo", 20.11.1975 tapahtuneeseen kuolemaansa saakka. Hänen valtakautenaan Espanjassa lujittui katolisen kirkon ote väestöstä niin että voidaan puhua lähes sataprosenttisesti katolisesta Espanjasta "kenen maa - sen uskonto" (cuius regio - eius religio) periaatteen mukaisesti. Tutkijat nimittävät Francon aikakautta myös kansalliskatolisuuden ajaksi (nacionalcatolicismo). Kenraali Francon taipumuksesta Espanjan kirkolliselle elämälle tyypilliseen katoliseen mystiikkaan ilmentää se, että hänen tiedetään osoittaneen palvontaa pyhän Teresa Avilalaisen kyyneleitä kohtaan.

Espanjan katoliset piispat, yhteensä 86, osallistuivat suurin toivein Vatikaanin II kirkolliskokoukseen (1962–1965). Piispat menivät Roomaan hakemaan vahvistusta kirkkonsa asemalle omassa yhteiskunnassaan, missä demokratisoitusprosessi oli alullaan. Vatikaanin II:n kirkolliskokouksesta avautuivat kuitenkin kirkkoa uudistukseen vaativat näkemykset, jotka otettiin osin hämmästyneesti, osin innostuneesti vastaan.

Ranskasta, Belgiasta, Saksasta jne. oli Vatikaanin II:n kirkolliskokousta edeltävinä vuosina roomalaiskatoliseen kirkkoon tullut uusia modernin teologian vaikutteita, jotka yhdessä Paavi Johannes XXIII reformiajatusten kanssa saivat tilaa Vatikaanin II:n konsiilin valmisteluissa, ohjelmassa ja päätösasiakirjoissa. Näin ollen Vatikaanin toinen kirkolliskokous vaikutti Espanjan katolisen kirkon muutokseen katolisesta yksinäisyydestä kohti ekumeenista uudelleenajattelua, polyfoniaa.

Ekumeenisen uudistumisen alkuvaiheita

Espanjan katolinen kirkko joutui uuden asennemuutoksen eteen. Aiemmin lähes täysin katolinen maa sai tutustua Vatikaanin II:n kirkolliskokouksen tuloksiin heti konsiilin päätyttyä erityisesti Espanjan kirkollisen elämän sydänalueella Kastiliassa, Salamancassa. Kastilian ylätasangolla sijaitseva vanha yliopistokaupunki otti vastaan uudet ekumeeniset päätökset ja ryhtyi toteuttamaan niitä käytännössä. Ekumeeninen kehitys lähti käyntiin myös muualla Espanjassa: Barcelonassa, Cordobassa, Madridissa, Malagassa, Valenciassa jne. Näissä paikkakunnilla organisoitiin ekumeenisiä keskuksia, jotka määrätietoisesti ovat omistautuneet edistämään kirkkojen ykseyttä. Katolisesta kirkosta ”erossa oleviin veljiin” eli protestanttisen reformaation jälkeen syntyneisiin kirkkoihin luotiin uusia rakentavia ekumeenisiä yhteyksiä.

Näkökohtia Espanjan sisällissotaan johtaneista syistä ja seurauksista

Espanja oli ajautunut toisen tasavallan kautena (1931–1936) yhteiskunnalliseen ja kirkolliseen umpikujaan sekä ennen pitkää kaaokseen ja traagiseen sisällissotaan (1936–39). Sodan julmuus oli puolin ja toisin äärimmäisen julmaa ja raakaa sekä tasavaltalaisten että falangistien rintamalinjoilla. Lisäksi Espanjassa syvään juurtunut anarkismi aiheutti terroritekoja vailla mitään mieltä ja syytä. Tasavaltalaisten joukot surmasivat lukuisasti kirkon ihmisiä, maallikkoja, pappeja, munkkeja ja nunnia. Hallitsemattoman vihan vimmassa anarkistit sytyttivät tulipalon 1300-luvulta peräisin olevassa lähellä Barcelonan satamaa sijaitsevassa Santa Maria del Mar -kirkossa 19.7.1936. Kirkko paloi ilmilieikeissä yksitoista vuorokautta yhteen menoon. Kirkon barokkialttari, kaikki pyhimysten kuvat ja maineikkaat pääurut tuhoutuivat. Haudat avattiin ja häpäistiin. Tulipalon jäljiltä vain kirkon seinät säilyivät, samoin pylväspilarit ja harvat lyijylasi-ikkunat, joihin tulipalo ei yltänyt. Samoihin aikoihin lähes kaikki muutkin Barcelonan arvokkaat kirkot turmeltiin käytännöllisesti katsoen täysin. (Alberto Taulé Viñas, Santa María del Mar. Sabadell 2009, sivut 3-6.)

Tällä ja muulla vastaavalla tuhoamisella oli vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset. Sisällissota (1936–1939) merkitsi falangisteille eli kansallismielisille lähinnä uskonsotaa, jota kenraali Francon johdolla käytiin katolisen uskon puolesta Espanjaan saapunutta marxilaista ateismia vastaan. Falangistien voitettua sisällissodan kenraali Francon johdolla alkoi kansalliskatolilaisuuden aika (1939–1975), jolloin hävinnyt osapuoli joutui kokemaan rangaistustoimet kidutuksineen ja teloituksiin. Valle de los Caidos eli Kaatuneitten laaksossa sijaitseva sisällissodassa falangistien puolella kaatuneitten muistomerkki 150 metriä korkeine risteineen on osoituksena kansalliskatolilaisesta ideologiasta. Kaatuneitten laakso herättää yhä polemiikkia poliittisessa keskustelussa Espanjassa. Muistomerkkiä olivat rakentamassa tasavaltalaisten rintamalla taistelleet sotavangit, joita menehtyi rakennustöiden aikana huomattavia määriä.

Sisällissodan seurauksia

Francon hallituksen toimeenpanemana rangaistumuotona oli myös maastakarkoitus vuoden 1939 jälkeen Ranskaan, Länsi-Eurooppaan, Yhdysvaltoihin, Etelä-Amerikkaan ynnä muihin maihin. Francon hallitusvallan ote ylsi oppilaitoksiin ja yliopistoihin, ja monet tasavaltalaista kannattaneet tai sille sympatioita osoittaneet yliopiston opettajat joutuivat jättämään virkansa. Näin tapahtui esimerkiksi José Luis López Arangurenille, joka oli eräs johtavia katolisia intellektuelleja 1940–50-luvun aikoihin. López Aranguren oli julkaissut vuonna 1952 tutkimuksen ”Katolisuus ja protestanttisuus elämänmuotoina”. Teos antaa monipuolisen kuvan erään viime vuosisadan merkittävimmän espanjalaisen filosofin ajattelusta. Arangurenista (1909–1996) tuli Madridin yliopiston etiikan ja sosiologian professori vuonna 1955, ja hän hoiti sitä virkaa vuoteen 1965, jolloin hänen pakotettiin eromaan kansalliskatolilaisuutta kritisoivien kirjoitustensa vuoksi. (José Luis López Aranguren, Obras Completas. Volumen 1: Filosofía y religión. Madrid 1994.)

Espanjaa koetettiin Francon valtakauden aikana 1939–1975 pitää mahdollisuuksien mukaan suljettuna ulkomaisilta vaikutteilta. Francon hallinnon ansioksi on luettava se, että Espanja onnistui lähes kokonaan pysymään erossa toisesta maailmansodasta. Kansalliskatolisuutta (nacionalcatolicismo) vaalittiin ja varjeltiin yli kaiken. Franco ja katolinen kirkko pitivät tiukassa otteessaan maan ja kansan, uudet sukupolvet opastettiin katoliseen uskoon, papit johtivat kouluopetusta, hartaushetkiä ja messuja pidettiin latinaksi kouluissa ja kirkoissa säännöllisesti, nuorison moraalinen kasvatus oli ankaraa ja sukupuolimoraali tiukkaa. Hallitus ja kirkko valjastivat kulttuurin palvelemaan niiden omia yhteneviä tarkoituksia ja ulkomaisia ei-katolisia ja maallistumista korostavia vaikutteita vieroksuttiin tai ne tukahdutettiin heti alkuunsa. Elokuva, kulttuuri ja kirjallisuus oli kontrolloitua ja vasta kenraali Francon kauden jälkeen vuonna 1975 alkoi tapahtua jonkinasteista muutosta ja vapautumista.

Muutoksen ensivaikutuksia

Ekumenian uudet tuulet alkoivat puhaltaa Espanjan katoliseen kirkkoon sen omista ovista ja ikkunoista Vatikaanin II konsiilin jälkeisinä vuosina ja vuosikymmeninä 1960-luvulta nykypäiviin saakka. Tästä voimme sanoa alkavan Espanjan ekumeenisen avautumisen. Esimerkkejä olisi monia. Otan esille vain yhden. Suhtautuminen 1500-luvulla syntyneisiin reformaation kirkkoihin muuttui lähes ratkaisevasti kielteisestä asennoitumisesta hyväksyväksi ja jopa myönteiseksi. Rooman Idän kirkkojen katolisen instituutin rehtorina toiminut Hèctor Vall Vilardell painottaa saksalaisen tutkijan Joseph Lortzin merkitystä uuden Luther-kuvan muotoutumiselle. Vall toteaa Lortzista: ”Hän oli suuri kirkkohistorioitsija ja ensimmäinen katolinen tulkitsija joka kykeni näkemään Lutherin henkilöhaamossa autenttisen ”uskonnollisen ihmisen” (homo religiosus) teoksessa *Die Reformation in Deutschland*. Joseph Lortzin mukaan Espanja eli 1940- ja 1950-luvuilla kansalliskatolisuuden kukoistusaikaa. Tuolloin valtion ja kirkon välillä oli tiivis yhteys, katolisuus oli virallinen valtionuskonto, valtionpäämiehellä oli piispojen nimittämis-oikeus, yksipuoluejärjestelmä ja yleinen joukkotiedotusvälineiden sensuuri vallitsi Espanjassa. (Hèctor Vall, *ZUM GEDENKEN AN JOSEPH LORTZ (1887–1975), Beiträge zur Reformationsgeschichte und Ökumene*. Stuttgart. (1989). *JOSEPH LORTZ UND SEIN EINFLUSS IN SPANIEN*, sivut 197–206.)

Kardinaali Tarancón ja demokratia

Vatikaanin toisen kirkolliskokouksen päätösten tuomiseen Espanjan maaperälle vaikutti keskeisesti Espanjan piispainkokouksen puheenjohtaja Madridin arkkipiispa kardinaali Vicente Enrique y Tarancón (1907–1994). Hän johti Espanjan katolista kirkkoa kohti demokratiaa taitavasti ja tasapainoisesti. Hän oli konservatiivi, mutta kykeni samalla viemään käytäntöön Vatikaanin II:n konsiilin perusajatuksista mm. sen, että kirkon on oltava sitoutumaton suhteessa valtiovaltaan. Kirkon ensisijainen tehtävä on evankeliumin julistaminen ja hyvän sanoman vieminen kansakunnalle ja sen kaikille jäsenille poliittisesta järjestelmästä ja katsomuksesta riippumatta. Tässä kardinaali Tarancón toteutti mahdollisimman tarkasti Vatikaanin II:n konsiilin ohjelmaa, joka oli hyväksytty Pastoraalikonstituutiossa GAUDIUM ET SPES Kirkosta nykymaailmassa. Sen luvussa 42 todetaan: ”Kirkko ei tehtävänsä ja luonteensa perusteella ole sidottu mihinkään erityiseen inhimillisen sivistyksen muotoon eikä poliittiseen, taloudelliseen tai sosiaaliseen järjestelmään.” – ”Kirkolla itsellään ei ole mitään hartaampaa toivomusta, kuin että se palvellessaan kaikkien etua voisi vapaasti kehittää itseään minkä tahansa hallituksen alaisena, joka tunnustaa yksilön ja perheen perusoikeudet sekä yhteisen hyvän vaatimukset.”

Kardinaali Tarancónilla oli Vatikaanin II:sta konsiilista Espanjaan palattuaan selkeä käsitys siitä, että kansalliskatolisuuden aika oli. Hänen perusajatuksiaan oli se, että valtio on oltava tunnustukseton, mutta se on otettava huomioon yhteiskunnassa vallitsevat ihmisten omat uskonnolliset katsomukset ja hyväksyttävä niiden toiminta. Kuningas Juan Carlosin virkaanastujaisaarnassa kardinaali Tarancón puolusti avoimesti demokratiaa vuonna 1975.

Tarancónin kirjallisesta tuotannosta heijastuu kuitenkin myöhemmin syvä huoli Espanjaa ja kaikkia länsimaita uhkaavasta maallistumisesta ja ihmisen vieraantumisen kirkollisesta elämästä. Kansalliskatolisen uskonharjoituksen tilalle oli jo kardinaali Tarancónin elinaikana tullut välinpitämättömyys kirkkoa kohtaan. Myöhemmin kirkon rooli Espanjassa on ollut vaarassa ajautua periferiaan, sivuraiteelle yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Maallistumiskehitys on jatkunut voimakkaana nykypäiviin saakka. Sosialistinen valtuutuspuolue (PSOE) ajaa voimakkaasti Espanjan maallistumista kun taas oppositiossa oleva Kansallisuuspuolue (Partido Popular) puolustaa perinteisiä katolisia ja kristillisiä arvoja.

Espanjan kirkollisen elämän pitäisi uudistua jälleen, jotta se tavoittaisi tämän ajan ihmiset, mutta miten, se on jo vaikeampi kysymys. Tarvittaisiin todennäköisesti uusi III ekumeeninen kirkolliskokous, joka kokoaisi katolisen kirkon lisäksi muutkin kirkot yhteen, jotta niin Espanjaa kuin koko Länsi-Eurooppaa koskeva maallistuminen saataisiin pysäytetyksi.

Martti Hirvonen, kirkkoherra, rovasti
Turun Katariinanseurakunta

Esitelmä Pietarin valtion yliopiston kansainvälisten asiain tiedekunnassa 23.10.2009.